

3.3.3 Muzejní fenomén a občanská společnost (1850–1890)

Pavel ŠOPÁK

Základním periodizačním dělítkem, jímž počíná moderní muzejnictví v českých zemích, je rok 1860 – rok vydání Říjnového diplomu, znamenajícího obnovení ústavnosti (stvrzené ústavami únorovou a prosincovou 1861 a 1867) a s ním nastolení právního rámce, garantujícího fungování občanské společnosti a jejích institutů. I další správně-organizační opatření, jako vznik obchodních a živnostenských komor, jež měly meritorní význam pro vznik uměleckoprůmyslových muzeí (1850), vydání živnostenského zákona (1858), stvrzujícího transformaci měšťanstva v moderní podnikatelskou vrstvu, tvořící spolehlivý ekonomický základ kulturním organizacím, počítaje v to i muzea různého typu, nebo právní garance existence spolků (spolkový patent, 1852; spolčovací zákon, 1867), podmiňující genezi regionálního muzejnictví na spolkové bázi, znamenaly, že padesátá a šedesátá léta 19. století představují naprosto klíčové období pro stimulaci muzejního fenoménu v plně občanské společnosti. Odtud se odvíjí reprezentační funkce muzeí v politickém a národnostním smyslu slova, jejich vztah k moderní intelektualitě a racionalitě povícero městské společnosti, jejich provázanost s dalšími moderními občanskými institucemi (odborný tisk, školství) a koneckonců vysoká společenská prestiž, jež se ve dvacátém století, zejména pak v jeho druhé polovině z muzejnictví vytratila. Vrstva místní inteligence – advokáti, lékaři a lékárníci, učitelé gymnázií, reálek, odborných škol a měšťanek, kněží, úředníci na magistrátech a velkostatcích – představuje spolehlivou oporu k naplnění muzejního fenoménu v prostředí občanské společnosti

nejen v hlavních městech zemských, ale i v městech krajských i okresních, a to zásadně na spolkové bázi. Tak se na periferii prosazuje koncept regionálního vlastivědného muzea a jsou to místní činovníci, agilní osobnosti, kolem nichž se soustředí vlastní muzejní práce. Muzeum bude napříště institucí funkčně polyvalentní: bude fungovat jako příležitost k trávení volného času, jako forma naplňování intelektuálních potřeb určité části společnosti (i ve vazbě regionu ke kulturním centrům prostřednictvím publikační a přednáškové aktivity regionálních muzejních pracovníků) a současně bude představovat spolehlivou oporu pro hledání a (sebe)potvrzování identity daného místa v daném čase a zdůvodňovat kulturní nároky společenských elit, jež jsou adresované vně region (zejména v konfrontaci s jinými podobnými institucemi v jiných místech). Má mít tedy poslání jak civilizační ve smyslu servisu vůči občanské společnosti, tak kulturní ve smyslu svobodné intelektuální aktivity.

Muzejní činnost v českých zemích let 1850–1918 (podobě jako činnost politickou, hospodářskou, obecně kulturní) vyznačuje silné napětí na ose centrum – periférie, jež je produkováno hodnotovou ambivalencí mezi přitakáním centru (ve smyslu uznání vzorovosti centrální instituce pro instituci na periférii, vědomí společenské prestiže i sdílení jednotné národní ideje) a mezi neochotou rezignovat na specifika periférie, na její kvality či půvaby (ve smyslu lokálního patriotismu). K tomu přistupuje česko-německé soupeření i napětí mezi tradiční mocenskou elitou, reprezentovanou aristokracií a duchovenstvem, a mezi představiteli občanských vrstev, podnikateli a představiteli inteligence. Budiž zdůrazněno, že dějiny muzeí nelze číst jen jako součást česko-německého antagonismu, [1] nýbrž jako součást dějin intelektuality, [2] jako projev individuální iniciativy, uvolněné nastolením mechanismů občanské společnosti, počítaje v to ústavně zakotvená občanská práva. Nesmíme totiž zapomenout, že vlastenecká rétorika je nezřídka užita proto, aby privátním intelektuálním zájmům sjednala obecnou platnost, zvláště když jsou spojeny – a v případě muzea to ani jinak

nejde – s finančními náklady, s vynakládáním peněz z veřejných zdrojů. Již tak složitá situace se ještě více komplikovala tím, že regionálnímu, kulturněhistoricky orientovanému muzejnictví chyběl silný a věrohodný vzor v podobě centrální muzejní instituce: je bohužel pravdou, že po odeznění bachovského neoabsolutismu setrvalo pražské Muzeum Království českého v neutěšené hmotné situaci a trpělo absencí skutečně výrazných osobností zejména ve společenskovední oblasti, takže objektivně ani nemohlo být určujícím faktorem muzejního života v českých zemích ve smyslu integrální součásti české národní kultury, jak o to usiloval František Palacký. Dokonce se zdá, že se po heroických čtyřicátých letech 19. století, spěšně dohánějících deficit společenských věd vůči vědám přírodním, stala šedesátá až osmdesátá léta 19. století údobím nového rozmachu přírodovědy v českém zemském muzeu, a to na úkol věd společenských. [3] Důkazem budiž i to, že v zahradě Nostického paláce vyrostl dřevěný pavilon, nesoucí označení *Geologické muzeum*, v němž byla pečlivě připravena geologická a paleontologická expozice, na svou dobu mimořádně kvalitní, doplněná tištěnými průvodci. Výraznými osobnostmi se stali geolog a paleontolog Antonín Frič (1832–1913), mineralog, geolog a petrograf Emanuel Bořický (1840–1881), paleontolog Jaroslav Perner (1869–1932), botanik Ladislav Čelakovský (1834–1902) a další. Společenskovední sféru zastupovali zejména numismatik a archeolog Josef Smolík (1832–1915) nebo muzejní archivář Václav Schulz (1854–1935). [4] Archeologický sbor muzea představoval reprezentaci společenských věd, která zasahuje i vně muzejní činnosti (nacházíme v jeho řadách představitele historické vlastivědy, kteří nebyli aktivními muzejníky, jako byl historik Jan Bohuslav Miltner, 1841–1887). Periodikem, jež tvořilo tribunu názorů muzejních kustosů, byly po celou druhou polovinu 19. století *Památky archeologické a místopisné*. Vycházely od roku 1854 a redaktory ve sledovaném období byli – postupně za sebou – Karel Vlastimil Zap, František Jan Zoubek, Josef Kalousek, Josef Smolík, Jan Bohuslav Miltner a Josef Ladislav Píč. Od vzniku periodika byl Archeologický sbor jeho

vydavatelem, a to až do roku 1944, byť by se na vydávání podílely další subjekty (Historický spolek, Archeologická komise ČAVU).[\[5\]](#) Pro pěstování přírodních věd byl již roku 1853 založen časopis *Živa*; periodikum sice několikrát zaniklo, ale po druhé světové válce bylo obnoveno a vychází do současné doby.

V prostředí českého zemského muzea se nepěstovaly jen společenské a přírodní vědy; uvažovalo se také o obecných muzeologických otázkách. V tomto směru byli agilnější přírodovědci, zejména Jan Evangelista Purkyně (1787–1869), který snil o komplexu muzejních institucí, koncentrovaných kolem akademie (viděl tedy v muzejní práci především činnost vědeckou, což připomíná názory zakladatele muzea Kašpara hraběte Šternberka), a Antonín Frič, který o přírodovědném muzeu uvažoval jako o instituci povícero osvětové, jako o „*prostonárodní universitě přírodních věd*“.

Již vícekrát bylo ukázáno na vztah mezi pražským muzeem a mezi muzei regionálními.[\[6\]](#) Vazbu k centru ozřejmují stanovy Včely čáslavské – muzejního a archeologického spolku v Čáslavi, založeného roku 1864 – formulované podle stanov Archeologického sboru Národního muzea. Odtud počíná praxe – ne vždy dodržovaná a někdy i zpochybňovaná – cenné artefakty soustředit v Národním muzeu a památky místního významu ukládat v regionálních muzeích.[\[7\]](#) Napětí centrum a periférie vyvažuje tendence cíleně utvářet informační síť, jež by spojovala vzdálená ohniska historicko-vlastivědné aktivity. Jejím základem se stal vzpomenutý časopis *Památky archeologické a místopisné*, orientovaný k venkovskému publiku zejména poté, co redakci periodika roku 1878 převzal Josef Smolík. Smolíkovy programové texty, zejména *Slovo o zakládání archeologických spolků* (Památky archeologické 1878–1881), vybízely ke vzniku regionálních muzejních pracovišť ve smyslu pomyslných bodů na síti vztahů mezi centrem a periférií.[\[8\]](#) Je nepochybné, že i tyto podněty měly vliv na strmý nárůst počtu regionálních muzeí: do roku 1850 byla v českých zemích jen tři muzea, totiž

v Praze, Brně a Opavě, do roku 1880 se ustavilo 25 muzeí a během následujícího dvacetiletí přibylo dalších 80 muzeí.

Hledáme-li region, kde se české muzejnictví rozvíjelo nejdříve, musíme obrátit pozornost k východním Čechám a českomoravskému pomezí.[\[9\]](#) Klíčové postavení v počátcích českého muzejnictví získal spisovatel a politik Karel Adámek (1840–1918), jenž inicioval založení muzea při městské škole v Hlinsku (1874). V jeho profesní dráze nacházíme všechny atributy, jež muzejní fenomén vztahují k dalším dobovým tendencím: Adámek se politicky angažoval v mladočeské straně a spoluorganizoval tábor lidu na podporu českých státoprávních požadavků na Košumberku (1868), zajímal se o ochranu uměleckých a historických památek, jeho manželka byla výraznou postavou počínajícího českého ženského emancipačního hnutí atd. Toto připomenutí spektra aktivit ukazuje, že činnost v muzeu a pro muzeum tvoří integrální součástí duchovního profilu člověka moderní společnosti i součást moderního politického boje.

Důležitým centrem muzejnictví ve směru na východ od Prahy se stala Kutná Hora – někdejší hospodářské středisko středověkých Čech, vlastencům 19. století svou majestátní architekturou a dalšími památkami naléhavě připomínající velikost české historie jako historie národní. V roce 1877 se zde ustavil Archeologický sbor Vocel (též Wocel), jenž se zaměřil jednak na výzkum a uchování památek ve městě a okolí, zvl. pak v souvislosti s opravami chrámu sv. Barbory, jednak na myšlenku založení městského (resp. regionálního) muzea. Spolek byl pojmenován na počest kutnohorského rodáka Jana Erazima Vocela a mezi jeho zakladateli vystupuje vedle Františka Augustina Slavíka a několik dalších osobností z řad místní inteligence, zvl. středoškolských profesorů kutnohorské vyšší reálky Emanuel Leminger (1846–1931). Archeologický sbor Vocel si vytkl komplexní program péče o kulturní dědictví regionu a jeho dokumentace a prezentace, což přesvědčivě ukazuje na metodičnost a koncepčnost přístupu k naplnění muzejního

fenoménu občanské společnosti v českých zemích sedmdesátých let 19. století. Posláním spolku bylo sbírat a uchovávat movité památky, vyhledávat a zaznamenávat písemné památky v Kutné Hoře a okolí, zajišťovat památky nemovité a přispívat k jejich záchraně, pořádat přednášky a publikovat vědecké poznatky.[\[10\]](#) Charakteristickým rysem Lemingerova přístupu ke kutnohorskému muzeu, jež řídil až do roku 1929, bylo přežívání představy o archeologii jako nauky o starožitnostech v pojetí 19. století; sám sice užíval terminologie současné, ačkoliv starožitnický koncept – pohyb v různých oblastech (numismatika, prehistorická archeologie, topografie) a úzká vázanost na region (muzeum je současně i archivem; muzejník je i památkář) – neodpovídaly po první světové válce nové době a poslání muzea v ní (Leminger například ostře odmítal existenci a činnost Svazu českých muzeí). Dalším muzejním centrem regionálního významu se na počátku osmdesátých let 19. století stala východočeská Polička, působiště chemika a učitele měšťanské školy Václava Batíka (1858–1921),[\[11\]](#) a ve výčtu regionálních muzejních center a tamních osobností bychom mohli ještě pokračovat.

Významným regionem, spjatým s počátky českého muzejnictví, jsou Jižní Čechy. Z místních autorit nutno připomenout Karla Hostaše (1854–1934), profesí právníka, který roku 1882 založil městské muzeum v Klatovech, kam soustředil archeologické nálezy z vlastních výzkumů. Patřil k nemnoha regionálním badatelům, kteří významem překročili rámec kraje a podíleli se – publikačně, na stránkách *Památek archeologických a místopisných*, *Časopisu českého muzea* nebo *Českého lidu* a organizačně členství v Archeologické komisi ČAVU – na profilu historické vlastivědy. Výraznou osobností českého muzejnictví přelomu 19. a 20. století byl příslušník Hostašovy generace Jan Hellich (1850–1931), lékárník usazený v Poděbradech, kde bylo muzeum založeno roku 1902. Hellichovo pojetí muzejní práce zahrnovalo koncept vlastivědy, tj. jak sféru přírody, tak historie, antropologie a archeologie. Řídil se zásadou, že nejcennější předměty náležejí do centrální muzejní instituce

(spolupracoval s J. L. Píčem a soustředil nálezy v pražském Národním muzeu), a činnost muzejní spojoval s činností politickou (krátce byl starostou Poděbrad), hospodářskou a osvětovou.

Na Moravě nás musí zajímat tři centra českého muzejnictví – Olomouc, Valašské Meziříčí a Brno. Rozhodující měrou se zde uplatnil národně obrodný proces, promítající se po obnovení ústavnosti v šedesátých letech 19. století do vzniku Slovanského gymnázia v Olomouci (1867) coby intelektuálního ohniska nadregionálního významu. Jako důsledek hledání protiváhy k místním německým muzeím – průmyslovému a historickému – vznikl v Olomouci Vlastenecký spolek muzejní (1883), jenž založil první české muzeum na Moravě. Svou aktivitu do širšího regionu, resp. směrem k celé české Moravě spolek zesílil vydáváním vlastivědného časopisu (od 1884). Jestliže obě olomoucká muzea vyznačuje vazba k historii nebo dějinám umění, české muzeum inklinovalo ke dvěma sférám: archeologii a etnografii, jak dosvědčuje odborná činnost jeho zakladatelů, náležejících ke dvěma generacím – archeologa a antropologa Jindřicha Wankla (1821–1889), jednoho z prvních členů německé Společnosti pro antropologii, etnologii a prehistorii, kněze a etnografa Ignáta Wurma (1825–1911), a z mladších vlastivědného pracovníka Jana Havelky (1839–1886) a historika, jazykovědce a etnografa Vincence Praska (1843–1912).[\[12\]](#) Podíl zapojení kněží na muzejní aktivitě Olomouce souvisí s přetrvávajícím vlivem kléru v kulturních aktivitách moravské metropole i v moderní době. Naopak činnost kněze Eduarda Domluvila (1846–1921), od poloviny sedmdesátých let 19. století spjatého s Valašským Meziříčím, souvisí s absencí vzdělanců z řad světských osob při genezi regionální vlastivědy a muzejnictví na kulturně i civilizačně zaostalém Valašsku. Osvětové funkce, které jinde plnili advokáti, lékaři nebo učitelé, musel v chudém podhorském kraji nadále plnit kněz. Domluvil spoluzaložil místní muzejní spolek a psal o památkách regionu; navíc redigoval regionální vlastivědné periodikum (*Sborník Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí*,

1884–1914) [\[13\]](#) a pečoval o ochranu památek jako korespondent vídeňské Centrální komise pro památkovou péči.

Určujícím impulsem pro vznik regionálních muzeí v českých zemích bylo naléhavé oslovení veřejnosti, apel na ochotu rozličné *starožitnosti* odevzdat muzejnímu spolku k veřejné prezentaci. Tato provolání byla vedena prostřednictvím regionálního tisku, který tak učinil věc muzea denní aktualitou, a to nepoměrně více, než si dnes vůbec dovedeme představit. Vedle provázanosti složky intelektuální (vědecké, tj. muzeum jako zdroj informací pro určitý obor) a kulturně politické (národní, tj. muzeum jako instituce veřejného významu) se v muzejní práci objevovaly od šedesátých let 19. století další rysy, například aspekt zapojení žen do muzejní činnosti. Ty, jak známo, měly z hlediska společenského angažmá velmi omezený prostor k seberealizaci (náboženské a charitativní spolky, ochotnické divadlo), takže utvoření dámského odboru Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci (1884) je projevem fenoménu ženské emancipace, kterou v kultuře Rakouska konce 19. století sledujeme i s ohledem na odborné školství nebo uměleckou tvorbu (literatura, výtvarné umění). Příklad za všechny jiné: *dámský odbor* olomouckého muzea se soustředil na dokumentaci lidové výšivky; následováníhodný vzor této činnosti poskytla sběratelská aktivita Františky Xavery Běhálkové (1853–1907) z Tovačova. Nešlo o izolovaný jev; prezentace lidových výšivek se v druhé polovině osmdesátých let 19. století stala celorakouskou záležitostí, jak dokládá vídeňská výstava (1886) a regionální výstavy v Praze, Plzni, Ostravě, Litomyšli, Trutnově a dalších městech. [\[14\]](#)

Přirozeným centrem historické vlastivědy a regionálního muzejnictví se stalo na konci 19. století Brno. Zdejší Františkovo muzeum i Matice moravská tvořily inspirativní základ k nové podobě regionálního muzejnictví. V roce 1886 se z iniciativy Jindřicha Wankla ustavil Muzejní spolek v Brně, v němž se potkávali vlastenecky smýšlející vlastivědní

pracovníci z celé Moravy. Výrazem této strategie nebyla samostatná muzejní instituce, nýbrž projekt moravské historické vlastivědy, nazvaný *Vlastivěda moravská*, jež se stala jakýmsi virtuálním celozemským vlastivědným muzeem. K tomuto vlastivědnému úsilí konce 19. a počátku 20. století, jež se neomezovalo jen na Brno a okolí, ale snažilo se postihnout co největší území Moravy, náležel Vítězslav Houdek (1856–1916), vzděláním právník a profesí vyšší úředník, absolvent činný od roku 1893 na ministerstvu vnitra ve Vídni, což mu zjevně usnadnilo kontakt s odbornou literaturou a možnost poznat aktuální trendy v ochraně památek. V roce 1908 získal vysoké postavení na moravském místodržitelství a věnoval se moravské umělecké topografii a etnografii, resp. antropologii; v této oblasti vynikl klasifikací typů lidových obydlí s ohledem na charakter krajiny a vydělil etnografické skupiny, přibližně odpovídající dnešní taxonomii.

Na této bázi těchto více méně solitérních zájmů a samostatných proudů organizačních a sběratelských aktivit vyrostla v průběhu devadesátých let 19. století silná tradice regionálního muzejnictví, indukovaná zčásti Zemskou jubilejní výstavou (1891) a zejména nesená duchem přípravy Národopisné výstavy československé (1895). Všude po Čechách, na Moravě a ve Slezsku vznikaly muzejní spolky, zaměřené povícero na sběr etnografických památek; pořádaly se národopisné sjezdy, konaly se přednášky a vznikaly první kolekce, jež měly ten který region, to které místo zastupovat na pražské výstavě. Určující roli plnila místní inteligence (lékaři, učitelé, advokáti, úředníci), uvědomělí představitelé podnikatelských kruhů a samosprávy, studenti vysokých škol; důležitá byla přímluva a sympatie pro věc ze strany slavných osobností–rodáků, kteří měli vliv i peníze. Regionální muzea, následně motivovaná pražskými výstavami, byla samozřejmě rozličného rázu podle individuálních zájmů a specifik regionu: někdy šlo primárně o etnografické památky, cenné zvláště v etnograficky vyhraněných regionech, jinde se mísil materiál z různých oborů. Například u muzea v Ivančicích – dle povahy i umístění muzea *městského* –

se prezentovaly „sbírky archeologické, historické, etnografické, bibliografické, přírodní, vědecké i umělecké“.[15] Není zde prostor připomínat všechny muzejní instituce, založené v rozpětí let 1850–1900[16] – a současně vzpomenout jejich zakladatele, nadšené vlastivědce rozličného vzdělání, sociálního zázemí a reálných možností.[17] Postrádalo by to smysl. Povšimněme si z toho množství jmen alespoň jedné osobnosti – Karla Jaromíra Bukovanského (1844–1932), který zakotvil v roce 1870 v Polské (Slezské) Ostravě, kde působil jako učitel, sepisoval různá pojednání, jež snesou označení historické vlastivědy – oborově osciloval mezi etnografií a archeologií – a založil muzeum, které po jeho smrti vzalo za své.[18] Jeho případ ukazuje, že myšlenka muzejní instituce pronikla i na samou periférii, do nejchudších vrstev havířů. Nebo jinak řečeno, i v těchto neutěšených, tísnivých poměrech našel muzejní fenomén končícího 19. století své autentické vyjádření, což nevypovídá o ničem jiném než o jeho vitalitě a přitažlivosti. Této muzejní aktivity by ovšem nebylo, nebýt Bukovanského kontaktů s protagonisty moravského vlastivědného muzejnictví a regionální historické vlastivědy, protože i zde – a bezesporu mnohem více než kdekoli jinde – platí, že tvůrčí, přemýšlivý duch musí být integrován do sítě personálních vztahů, fungujících jako zprostředkující činitel myšlenkových inovací, v tomto případě tlumočení ideje regionálního muzea.[19]

Naprosto odlišný způsob manifestace muzejního fenoménu industriální společnosti 19. století představují *městská muzea* ve správních, hospodářských a kulturních centrech českých zemí. Ta více než osvětové zřetele, národní aspekty či sociální funkci, jež vyčteme z menšinových nebo krajinských muzeí či z Bukovanského muzejního pokusu ze Slezské Ostravy, vyjadřují opozici vůči technicistně založené moderní civilizaci, proti prudkým urbanistickým a demografickým proměnám průmyslových měst, a to zvláště těch, jež vyznačovala velkolepá minulost, zhmotněná do architektur a sochařských nebo malířských památek. Takto vzniklo *Muzeum hlavního města*

Prahy, obsahující ty předměty, jež by jinde vzaly za své. Průmyslovými středisky, jež přímo vybízela po založení muzejní instituce, dokumentující proměňující se městskou scénérii a vyjadřující napětí mezi předindustriální společností a její kulturou a mezi současností, byla města Ústí nad Labem (1874), České Budějovice (1877), Plzeň (1878), Brno (1904), Jihlava (1894), Prostějov (1893) nebo Přerov (1901).[\[20\]](#) Pro počátky městských muzeí musíme však do Východních Čech – do Vysokého Mýta, kde muzeum tohoto typu vzniklo již v roce 1871. Muzea v průmyslových centrech dokumentovala měnící se tvářnost urbánní struktury. Specifickou formou jsou v tomto směru *lapidária*, shromažďující kamenné artefakty, získané z demolic historických domů. Tak například plzeňské městské muzeum plnilo funkci lapidária pro kamenné artefakty a dodnes jsou v Západočeském muzeu v Plzni k vidění renesanční portály ze zbořených měšťanských domů. A ne náhodou vůdčí osobnost plzeňského muzejnictví – Fridolín Macháček – figuruje jak v dějinách českého muzejnictví, tak v dějinách české památkové péče.[\[21\]](#)

Tuto nesmírnou tříšť muzejních aktivit, reagujících sice na straně jedné na obecné trendy, přítomné v občanské kultuře druhé poloviny 19. století, na straně druhé na potřebu hledat specifické cesty vedoucí k manifestaci muzejního fenoménu v konkrétních místních podmínkách, vyznačují určité společné rysy, jež je nutno zdůraznit. Jestliže v první polovině 19. století se rozvíjí *archeologie* jako nauka o starožitnostech ve smyslu prehistorie i středověké a raně novověké archeologie, historie a pomocných historických věd, což ovlivňuje podobu nejstarších muzeí jako „archeologických“ kabinetů místních rarit, druhá polovina 19. století, zasažená silnou vlnou urbanizace, industrializace a demografických proměn, náboženské indiference a nacionálního napětí akcentuje *etnografii* (*národopis*), a to jako mocnou obranu patriarchálních tradic a vazeb a idyličnosti venkova s jeho po staletí neměnnými kvalitami. Moderní doba ničí tento svět; otřesné podmínky průmyslových měst pak zesilují představu o

předmoderní, agrární éře jako o idyle, kterou moderní civilizace nezadržitelně drtí. Tak se formovala iniciativa národopisných výstavek, spolků a dalších aktivit, jež se slévaly směrem k vrcholné akci, symbolicky uzavírající celé 19. století – k *Národopisné výstavě československé* (1895). Soudobá výtvarná tvorba a badatelské úsilí pak tento entografismus učinily integrální součástí života společenských elit.^[22] Za pozdní ohlas národopisného hnutí, vyvolaný výstavou v roce 1895, lze považovat vznik Národopisného muzea Plzeňska (1909), jež inicioval a dlouhou dobu vedl vlastivědný pracovník Ladislav Lábek. Šlo o viditelnou protiváhu ke dvěma muzeím, které v tomto městě již existovaly – k muzeu městskému a uměleckoprůmyslovému, jež byly orientovány k městské, převážně německé společnosti.

Potřeba sdělovat poznatky vedla ke vzniku četných regionálních periodik. Byly zde sice *Památky archeologické a místopisné* (pod tímto názvem od roku 1854 s přestávkami do roku 1912, poté jen jako *Památky archeologické*) a *Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze* (od 1893), ale ty byly orientovány na vědeckovýzkumnou činnost: materiálovými příspěvky, vázanými na písemné i hmotné prameny, mapovaly rozmanitosti české historie a směřovaly k úhrnnému pohledu na dějiny českých zemí. Devadesátá léta vyznačuje tendence nalézt jednotnou metodickou, vskutku *muzeologickou* základnu. O její vytvoření se pokoušel *Věstník československých muzeí a spolků archaeologických* (1895–1901), vystřídáný časopisem *Československé letopisy muzejní* (1903–1910), cíleně sledujícím samotnou muzejní práci.^[23] Tendence k organizaci muzejní činnosti je příznačná pro mladší generaci muzejníků a regionálních vlastivědných pracovníků, z nichž – opět s odkazem k východním Čechám – vzpomeňme jméno Václava Vladimíra Jeníčka (1873–1954), profesí pedagoga, nadšeného turistu a ochránce památek, tvůrce muzea na hradě Košumberku, který v naznačeném kontextu zaujme coby autor bilančního textu *Muzejní pathologie* (1915), v němž vystoupil proti praktikám předsedy čáslavského muzejního spolku a dodnes oceňovaného

muzejníka Klimenta Čermáka (1852–1917), aby současně plédoval pro modernizaci organizační báze regionální muzejnictví.[\[24\]](#) Patrně nejviditelnějším projevem muzejní aktivity konce 19. a počátku 20. století se staly *muzejní sjezdy*, a to v Hlinsku (1893), Kutné Hoře (1898) a Praze (1908). Řešily koncepční otázky, integraci rozmělněných muzejních snah, otázky jednotné metodiky, terminologie a legislativy, vztah Muzea Království českého k regionálním muzeím, otázky jednotné muzejní sítě, vazbu ochrany památek k muzejní činnosti a mnohé další aspekty, předznamenávající řešení muzejní problematiky ve 20. století.[\[25\]](#)

Sjezdy reagovaly na nebyvalý vzmach muzejní aktivity na konci 19. století, jejímž produktem je vznik muzeí rozličných typů, což indukuje požadavek na zesystematičtění muzejní práce. Na základě německých vzorů přijímaly principy moderní muzejní činnosti i představitelé starší generace muzejníků. Důraz na systematicčnost a na profesionalizaci muzejní práce kupříkladu připomněl vzpomenuý Kliment Čermák, profesí učitel působící na reálce a později na měšťanské škole v Čáslavi – v městě s nejstarším českým muzejním spolkem. Jakkoliv jeho instruktivní text se týká nejběžnějšího z typů muzeí v Rakousku konce 19. století – muzea regionálního – jeho požadavky na muzejní práci, na samotné muzeum i muzejního pracovníka lze brát nad rámec typu regionálního muzejnictví. Jde o následující principy, tvořící jádro moderního muzejnictví: 1/ speciální legislativa, zvláště ta, jež zamezí zavlečení předmětů mimo region (zemi) původu (Čermák brojí proti „*potulným skupovatelům starožitností*“); 2/ systematika budování muzea z hlediska třídění materiálu (oborové třídění); provenienční aspekt, vylučující sbírání exotického materiálu; systematický průzkum terénu a spolupráce s veřejností; kategorizace materiálu (tj. co je opravdu cenné, náleží do centrální muzejní instituce, tj. do Národního muzea v Praze) apod.; 3/ konfrontace se zkušenostmi odjinud (Čermák připomněl městská muzea v Praze a v Chebu nebo muzeum v Salcburku); 3/ zásady prezentace, kombinující instalační naturalismus

s didaktickými formami s důrazem na názornost a obsahovou srozumitelnost (užití diagramů, map, tabulek, přehledů, fotografií, vsazujících předměty do širšího odborného kontextu); rozdělení sbírek na prezentovatelné ve stálé expozici a na ty, jež jsou v depozitáři z hlediska jejich ochrany, avšak nejsou uplatněny expozičně; 4/ popularizace poznatků u odborné i laické veřejnosti (požadavek muzejního časopisu, publikování materiálů a zpráv; Čermák přímo uvádí *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci a Památky archeologické a místopisné*).[\[26\]](#)

Stále málo poznaná a doceněná je problematika německého regionálního a uměleckoprůmyslového muzejnictví, která se teprve v posledních letech těší zvýšené pozornosti badatelů.[\[27\]](#) S ohledem na rozšíření německého etnika v českých zemích ji lze pracovním rozdělit na dvě teritoriálně vydělitelné skupiny muzejních institucí: na muzea v průmyslových a kulturních centrech (Praha, Liberec,[\[28\]](#) České Budějovice, Plzeň, Brno, Olomouc, Jihlava, Svitavy, Karlovy Vary, od 1870, Most, od 1880 aj.) a na muzea regionální v menších městech a dokonce i na vesnicích v oblasti někdejších Sudet (Kraslice, od 1867;[\[29\]](#) Cheb, od 1873; Znojmo, od 1878; Mariánské Lázně, od 1887; Šluknov, od 1890). A tu je třeba zdůraznit, že zejména na Moravě tzv. Sudety a s nimi německé osídlení sestupuje hluboko do vnitrozemí ke Šternberku. Ačkoliv povahou muzejní činnosti jsou muzea česká a německá obdobná, samo německé muzejnictví není vnitřně homogenní, protože se v něm odráží vědomí lokálních specifik a zvláštností. Jinak řečeno, muzea regionu Kravařska jsou nesena jiným posláním než muzea v podhorských oblastech (Šumava, Krkonoše, Jeseníky). V těchto regionech postupovalo zakládání muzejních spolků ruku v ruce s aktivitou turistických spolků, jejichž tiskové orgány pak fungují i jako regionální muzejní časopisy. Tak vzniklo již v roce 1883 Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, soustřeďující materiál přírodovědné i společenskovední povahy.[\[30\]](#)

Počátky regionálního německého muzejnictví sahají do sedmdesátých let 19. století. Prioritě šlo o muzea městská a muzea uměleckoprůmyslové povahy, jelikož souvisely s industrializací sudetských oblastí a tamními mocenskými, podnikatelskými a koneckonců i intelektuálními elitami z řad pedagogů místních gymnázií a odborných škol. Případem městského muzea s regionálními ambicemi budiž muzeum v Českých Budějovicích.[\[31\]](#) Když městský tajemník a advokát Johann Kneissl zveřejnil na stránkách *Budweiser Zeitung* výzvu k založení muzea (květen 1876), sympatie myšlenka získala nejen u místních patriotů, ale i u krajanů v cizině, a tak muzeum získalo exotické předměty z Číny nebo Japonska.[\[32\]](#) Právě mísení materiálu lokálního a exotického vyznačuje německá muzea, ačkoliv případ českobudějovického muzea je specifický, protože to se s ohledem na získání zemské subvence deklarovalo jako utrakvistické. Těžiště činnosti muzea spočívalo v dokumentaci materiální kultury, zejména na bázi archeologie, které se věnoval ředitel muzea Adolf Lindner (1827–1906).[\[33\]](#)

Význačným centrem německé historické vlastivědy, turistiky a muzejnictví byla Česká Lípa, a to zejména díky vydávání periodika *Mitteilungen des Nordböhmischem Excursions-Club* (1878–1938). Vlastivědný spolek **Excursions Club** vznikl v roce 1878 a místem soustředění jeho aktivit bylo reálné gymnázium, z něhož se rekrutovali spolčovní činovníci, jako Amand Anton Paudler (1844–1905). Muzeum v České Lípě (*Leipauer Museum*) vzniklo až v říjnu 1900, v době, kdy již existovaly předpoklady pro jeho ustavení ve sběratelské aktivitě klubu a v odborné vlastivědné knihovně.

Německé regionální muzejnictví na Moravě se rozvíjelo v lokálních průmyslových centrech, jejichž společnost byla napojena na Brno a Vídeň (Svitavy, Jihlava nebo Znojmo). Bylo pravidlem, že muzea měla problémy s umístěním svých sbírek. Provolání k občanům, aby věnovali muzeu sbírky, vedlo ke koncentraci rozličných předmětů – a teprve poté se hledalo pro

ně vhodné využití. Obvykle šlo o prostory školy, zejména, když škola obdržela novostavbu, někdy místnost zapůjčila radnice, jindy se našly prostory – dejme tomu – v místním zámku či zrušeném klášteře, tu a tam se s odstupem třeba i dvaceti let podařilo postavit samostatnou muzejní budovu, avšak zejména v malých městech se spíše volilo pro muzejní využití historické prostředí, jak je tomu koneckonců dodnes. Příkladem tohoto typu muzea budiž muzeum ve Znojmě, založené roku 1878 a umístěné v německé škole, později přemístěné do jiné školní budovy a teprve roku 1910 přenesené do střední sekce znojmského hradu.[\[34\]](#)

Shrňme-li řečené, muzejní fenomén v občanské společnosti se manifestuje následujícími způsoby: 1/ intelektuální aktivitou místních vzdělavců, vázaných na region a prožívajících jeho specifika a zvláštnosti, současně disponujících erudicí k samostatné odborné (výzkumné, publikační) aktivitě; 2/ zakládáním muzejních spolků, spjatých s místními autoritami; 3/ vytvářením a rozvíjením sítě intelektuální výměny na bázi centrálních institucí (Archeologický sbor Národního muzea a jeho deriváty v regionech), časopisů a později muzejních sjezdů. Základním typem střeoevropského muzea je muzejní instituce obecně vlastivědné koncepce, jejíž pouto k historické vlastivědě vyjadřuje skladba sbírek s různým podílem archeologického, numismatického, etnografického nebo sporadicky též uměleckohistorického materiálu, a plnící současně funkci regionálního archivu a odborné knihovny. Přelom 19. a 20. století přináší v českých zemích změnu situace v muzejnictví i tím, že vznikají specializovaná muzea, orientovaná nikoliv k retrospektivnímu postižení regionu, nýbrž k aktuálním tématům. Takto povstala idea *technického muzea* v Praze – specifický produkt industriální revoluce a modernizace – spojená s osobou Vojtěcha Náprstka.[\[35\]](#) Specifickou institucí bylo *Zemské zemědělské muzeum pro Moravu* v Brně, které podobně jako muzea uměleckoprůmyslového typu, naplňující pojem muzejního fenoménu občanské společnosti exemplárním způsobem, pročež jim je věnována samostatná

pozornost na jiném místě tohoto textu, vzniklo v roce 1907 na bázi speciální spolkové činnosti, odborného školství a vlivem příkladů z kulturních center (Petrohrad, Varšava, Vídeň, Budapešť).[\[36\]](#) V roce 1920 se sloučilo se Zemským muzeem.[\[37\]](#)

Závěrem přece jen obraťme pozornost k centrálním muzejním institucím v Praze, jakkoliv za centrální je brát nemůžeme dnešním smyslu slova, nýbrž spíše jen ve vazbě k Českému království (Morava a Slezsko si zachovávaly organizační autonomii, vázány na Vídeň a tamní příklady muzejní práce). Až do konce 19. století tato pražská – posláním celočeská – muzea nenacházela profesionálně vzdělané pracovníky s mezinárodními zkušenostmi, byť bychom erudici, zájem o věc a nadšení těm, kteří zde pracovali, nemohli upřít. Takto lze číst životopis Karla Buchtely (1864–1946), absolventa právnických studií, který kariéru úředníka zemského finančního ředitelství završil titulem vrchního finančního rady, avšak znám je jako archeolog a do dějin českého muzejnictví vstoupil jako jeden z průkopníků muzejní archeologie. K oboru se dostal díky Luboru Niederlemu; jeho činnost na poli muzejní archeologie lze sledovat v Hradci Králové, kde založil archeologické oddělení, a ve vazbě k archeologické sbírce Univerzity Karlovy. V roce 1924 se stal ředitelem Státního ústavu archeologického v Praze.

Značný význam pro muzejní činnost a sepětí se široce pojímanou *kulturní historií*, postavenou na pozitivistickém základě, měl ne dosti doceněný Čeněk Zíbrt (1864–1932). Studium na univerzitě v Praze doplnil studijními pobyty na dalších evropských univerzitách (Mnichov, Petrohrad), od roku 1891 docent, později profesor pro obor kulturní historie na české univerzitě v Praze a současně pracovník Muzea Království českého. Inspirován děním v Německu, v Anglii, ve Francii a ve slovanských zemích,[\[38\]](#) chápal kulturní historii s důrazem na šíři zájmů, které uplatnil v časopise *Český lid* (od 1892), jejž řídil. Výborným znalcem materiální kultury byl architekt Jan Koula (1855–1919), jinak též profesor české techniky. Jeho

příchod do Muzea Království českého (1892) spadá do doby stěhování muzea do nové muzejní budovy na Václavském náměstí a rozdělení historických sbírek na sbírky historické a historicko-archeologické. V pozici muzejního kustoda mohl uplatnit své znalosti z dějin skla, keramiky i lidové kultury. [\[39\]](#)

Praha, to není jen Muzeum království českého, resp. Národní muzeum, jež je na počátku 20. století dějištěm osudového střetu mezi konzervativními silami a mezi intelektuálním progresem, generovaným českou univerzitou. Poněkud ve stínu se v té době ocitá *Obrazárna Společnosti vlasteneckých přátel umění* – příští Národní galerie – kde působil František A. Borovský (1852–1933), učitel, krátce působící na učitelském ústavu v Praze a po dvouletém pobytu v Anglii usazený v Praze, kde se věnoval psaní topograficky laděných článků o Čechách a překladům z angličtiny. Jeho činnost v muzejní sféře započala rokem 1887, kdy se stal druhým kustodem a knihovníkem uměleckoprůmyslového muzea v Praze a v letech 1911–1914 stál v čele této instituce. V letech 1893–1895 vykonával funkci druhého inspektora Obrazárny SVPU, věnoval se sbírce kresby a grafiky, zvl. o Hollareum, pro které získal cenné akvizice, jež mu umožnila anglická cesta. [\[40\]](#)

Praha přelomu 19. a 20. století se stává *městem muzeí* v typové škále, běžné u všech současných hlavních evropských měst. Novou centrální institucí, vzešlou ze společenského kvasu devadesátých let 19. století, se stalo Národopisné muzeum československé, otevřené veřejnosti 15. května 1896 a dodnes fungující v klasicistní vile v Kinského zahradě na Smíchově. Ještě před první světovou válkou se podařilo otevřít ve Schwarzenberském paláci na Hradčanech *technické muzeum*, rozvíjené na spolkové bázi. Z hlediska kulturní historie se důležitou institucí stalo *Muzeum hlavního města Prahy*, dodnes užívající výpravnou novorenesanční budovu na Florenci. Jeho ředitelem byl od roku 1913 František Xaver Harlas (1865–1947). Harlasovy četné publikace náležejí k soudobé linii kultivované

osvěty, např. když plédoval pro *socializaci umění*, tj. pro jeho zpřístupnění širším vrstvám, přičemž oceňoval jeho didaktický a kultivační význam ve vazbě k německým autoritám nebo k Otakaru Hostinskému. Harlas se cíleně věnoval dějinám pražského sběratelství, byť ne ve zcela přiznané funkci vývojového předstupně moderního muzejnictví.[\[41\]](#)

Bezesporu jednou z nejvýznamnějších muzejních institucí této doby v českých zemích je pražské *uměleckoprůmyslové muzeum*. Jeho vysokou společenskou prestiž dokládá už samotný fakt, že muzejní budova vyrostla v sousedství Rudolfiny a jejím autorem byl autor budovy Národního muzea – architekt Josef Schulz. S muzeem spojil své životní osudy historik umění a kultury Karel Chytil (1859–1934). Roku 1885 se před ním otevřela mimořádná životní příležitost, když jej pražská obchodní a živnostenská komora vyzvala k založení a řízení muzea uměleckoprůmyslového typu v Praze.[\[42\]](#) Tak se i stalo, v čele muzea stál Chytil v letech 1895–1916 a přivedl je na vynikající úroveň: věnoval se akviziční činnosti a prezentaci sbírek veřejnosti, hojně publikoval v tištěných zprávách muzea a dalších dobových periodikách a rozvinul bohatou přednáškovou a popularizační činnost (za jeho éry Prahu navštívila řada významných historiků umění, kteří zde přednesli přednášky, v pravém smyslu slova tak Chytil otevřel Prahu modernímu dějepisu umění na bázi mezinárodní spolupráce zvl. ve sféře uměleckoprůmyslových muzeí. Nadto v roce 1909 organizoval pražský kongres Mezinárodního svazu muzejních ředitelů). Důležitou součástí muzea se stala knihovna, která sloužila a dodnes slouží také vysokoškolským studentům a v mnoha ohledech suplovala – a dodnes supluje – univerzitní knihovny. Smysl muzea následně objasnil v samostatně vydané práci *O účelu a prostředních Uměleckoprůmyslového muzea v Praze* (1887). Lze říci, že Chytil z této generace jako jeden z mála náleží i další vývojové etapě muzejní práce – organizace muzejní činnosti i formulování teoretických postulátů, na nichž muzejnictví spočívá i dnes.

Požadavek speciálního odborného vzdělání, zapojení muzejní činnosti do vědecké činnosti a důraz na její mezinárodní dimenzi, jenž byl samozřejmým pro Karla Chytila, se stal meritorním požadavkem až s nástupem mladší generace muzejníků, jimž můžeme dát – s odkazem na soudobý celokulturní kontext – označení *moderna*.

[1] Takto např. Karel Sklenář, *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*, Praha, Paseka 2001, s. 262.

[2] Mimořádně inspirativní je v tomto směru spis Jána Bakoše *Intelektuál & Pamiatka*, Bratislava, Kalligram 2004.

[3] Jiří Špét, *Přehled vývoje českého muzejnictví. I. Do roku 1945*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství pro FF UJEP v Brně 1979, s. 27-30.

[4] Karel Stloukal, *Na paměť archiváře Václava Schulze*, Časopis archivní školy 13–14, 1935–1936 (vyšlo 1938), s. 348-352.

[5] Spletitou historii muzea v druhé polovině 19. století až po vystoupení mladé generace v osmdesátých a devadesátých letech 19. století plasticky podal Karel Sklenář, *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*, Praha, Paseka 2001, s. 202-261, zde na s. 255 reprodukce interiéru muzejního sálu v muzejní budově – paláci v ulici Na Příkopech, což je nejstarší vyobrazení instalace sbírek v českých zemích.

[6] Např. Václav Pubal, *Národní muzeum a regionální muzejnictví*, in: 150 let Národního muzea v Praze. Sborník příspěvků k jeho dějinám a významu, Praha, Orbis 1968, s. 42-53, text postihuje i situaci po roce 1918 a po roce 1945.

[7] Václav Pubal, „Včela Čáslavská“ a její přínos k rozvoji českého muzejnictví v 80. a 90. letech 19. století, MVP 2, 1964, s. 209-215.

[8] Jiří Špét, *K vývoji vztahů mezi Národním muzeem*

venkovskými muzei do let devadesátých, MVP 3, 1965, s. 88-90.

[9] Muzejní spolky vznikly v Chrudimi (1865), Vysokém Mýtě (1871), Třebenicích (1872) nebo v Havlíčkově Brodě (1874).

[10] Cit. dle Helena Štroblová, *Emanuel Leminger – kutnohorský muzeolog a historiograf*, MVP 19, 1981, č. 3, s. 174-176.

[11] Václav Batík, *Dvacetiletá činnost musejního spolku Palacký v Poličce*, Československé letopisy musejní 1, 1903, č. 2, s. 40-43; Týž, *Jednatelská zpráva musejního spolku Palacký v Poličce za roku 1895*, Věstník československých muzeí a spolků archeologických 1896, č. 8, s. 122-123.

[12] Plastický obraz činnosti kroužku vlasteneckých intelektuálů v Olomouci osmdesátých a devadesátých let 19. století podal Jan Skutil, *Jindřich Wankel a počátky vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, in: Sborník Vlastivědné společnosti musejní v Olomouci 62 (3), Olomouc 1973, s. 95-97.

[13] Reprint všech čísel vydala v jednom svazku Musejní společnost ve Valašském Meziříčí v roce 2009.

[14] Miloš Melzer, *100 let národopisné práce v olomouckém muzeu*, MVP 21, 1983, s. 14-27.

[15] Cit. dle Marta Němečková, *100 let Muzea v Ivančicích 1894–1994*, Brno, okresní muzeum Brno-venkov, s. 6.

[16] Podrobněji Jiří Špét, *Přehled vývoje českého muzejnictví. I. Do roku 1945*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství pro FF UJEP v Brně 1979, s. 32-40 včetně statistiky muzeí na s. 32 a dvou základních typů regionálních muzeí; dále např. Karel Sklenář, c. d., s. 263-265.

[17] Např. Telč (1886), Ivančice (1893), Vyškov (1893), Velké Meziříčí (1893) Jevíčko (1898), Uherský Brod (1898), Boskovice (1905), Klobouky u Brna (1906), Holešov (1907), Kyjov (1911). Cit. dle František Roubík, *Příručka vlastivědné práce*, Praha,

Jan Štenc 1941, s. 103-104.

[18] Andrea Pokludová, *Karel Jaromír Bukovanský – pedagog, vlastivědný pracovník, archeolog, publicista a zakladatel českého muzejnictví ve Slezsku*, ČSZM-B 54, 2005, s. 26-52.

[19] Např. Jitka Noušová, *Historicko-vlastivědný výzkum na užším Ostravsku v období založení Ostravského muzea*, MVP 11, 1973, s. 236-240.

[20] K Přerovu František Hübl, *Přerovské muzejnictví*, Přerov, Muzeum Komenského 2009.

[21] Fridolín Macháček, *Městské historické muzeum v Plzni, jeho vývoj a jeho sbírky*, in: Sborník městského historického muzea 1, Plzeň 1908, s. 3-45.

[22] Josef Fanta, *Památky výtvarné z československé výstavy národopisné*, Praha 1895; Týž, *O svérázu krojovém a bytovém*, Praha 1895. – O intelektuálním, organizačním a personálním zázemí celého výstavního podniku viz Stanislav Brouček a kolektiv, *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895*, Praha, Littera Bohemica 1996. Publikace pojednává o dějinách etnografie, o vymezení centrálních pojmů (lid, národ, kultura) i o regionálních sběratelských aktivitách v českých zemích.

[23] Jiří Špét, *K historii a profilu našich nejstarších muzeologických časopisů*, MVP 6, 1968, č. 6, s. 155-168.

[24] Václav Vladimír Jeníček, *Rozvoj a správa českých museí*, Československé letopisy musejní 1, 1903, s. 250-260; Týž, *Zásady organizace československých museí*, Československé letopisy musejní 2, 1910, s. 84-85.

[25] *Palackého sjezd českých archeologů a spolků musejních ve dnech 27. a 28. srpna 1898 na Horách Kutných*, Věstník československých museí a spolků archaeologických 1898, č. 5, s. 91-92. – podrobně Jiří Špét, *Přehled vývoje...c. d.*, s.

47-55.

[26] Kliment Čermák, *O muzeích městských a okresních*, Čáslav 1886.

[27] Stručně již Jiří Špét, *Přehled vývoje...c. d.*, s. 38. – Z poslední doby zejména: Václav Houfek, *Ústecké muzejnictví v letech 1918–1945*, in: Marcela Oubrechtová – Václav Zeman (eds.), *Fenomén muzeum v 19. a první polovině 20. století*, Ústí nad Labem, Albis international 2011, s. 185-193; Václav Houfek – Tomáš Okurka, *Německé muzejnictví a výstavnictví v Čechách*, in: Kristina Kaiserová – Miroslav Kunštát (eds.), *Hledání centra. Vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a první polovině 20. století*, Ústí nad Labem, Albis international a UJEP – Ústav slovansko-germánských studií FF 2011, s. 195-234.

[28] V Liberci vzniklo specializované přírodovědecké muzeum již v roce 1849.

[29] Základem byla soukromá sbírka Richarda rytíře Dotzauera (1816–1887), jenž byl všestranně aktivní jak v Kraslicích, tak – v bankovní oblasti – i v Praze, kde žil až do smrti.

[30] Základem byl Krokonošský spolek (*Österreichischer Riesengebirgsverein*, od roku 1918 *Deutscher Riesengebirgsverein*), expozice otevřena v obecné škole ve Vrchlabí (1893) a později v městském špitálu (1903). Miloslav Bartoš, *Sto let Krkonošského muzea ve Vrchlabí*, MVP 21, 1983, s. 209-212.

[31] Nutno zdůraznit, že šlo o muzeum utrakvistické; zastoupení ve výboru měli i Češi, i muzejní stanovy vyšly tiskem česko-německy.

[32] Evžen Schneider, *100 let Jihočeského muzea – 100 let služby vědě a lidu*, MVP 16, 1978, s. 92-93.

[33] Daniel Kovář, *Z dějin výzkumu mohylových pohřebišť u*

Červeného Újezdce na Českobudějovicku. Ke stému výročí úmrtí Adolfa Lindnera, in: Archeologické výzkumy v jižních Čechách 19, 2006, s. 183-190.

[34] Stanislav Marák, *Znojenské muzeum. Stručný nástin k otevření téhož v červnu 1922*, Znojmo, Městské muzeum 1922, s. 3.

[35] Podrobněji v kapitole věnované uměleckoprůmyslovým muzeím.

[36] Muzeum v Petrohradě vzniklo roku 1859 coby nejstarší muzeum uvedeného typu na světě, Muzeum průmyslu a zemědělství ve Varšavě roku 1875 a Maďarské královské zemědělské muzeum v Budapešti vzešlo z tzv. miléniové výstavy v roce 1896.

[37] Jiří Pernes, *Zemské zemědělské muzeum pro Moravu v Brně v letech 1907–1920*, MVP 28, 1990, s. 69-78; František Šach, *Zemědělská muzea v zahraničí*, in: Zemědělské muzejnictví v Československu. Soubor přednášek a výsledků ankety Československé akademie zemědělské, konané v Praze dne 2. dubna 1937, Praha 1937.

[38] Čeněk Zíbrt, *Kulturní historie, její vznik, vývoj a posavadní literatura cizí i česká*, Praha, Josef R. Vilímek 1892.

[39] Stanislav F. Svoboda, *Jan Koula muzejní pracovník*, ČNM – oddíl věd společenských 124, 1955, s. 171-176.

[40] Vít Vlnas (ed.), *Obrazárna v Čechách 1706–1918. Katalog výstavy Národní galerie v Praze*. Praha 1998, s. 110.

[41] František Xaver Harlas, *Z pokladů pražských*, Praha 1901; Týž, *Lanna, přítel umění*, Praha 1936; Týž, *Rudolf II., milovník umění a sběratel*, Praha 1918.

[42] Srv. programový text Karel Chytil, *O dosavadním a příštím působení umělecko-průmyslového muzea obchodní a živnostenské komory v Praze. Přednáška konaná dne 7. února 1897*

v uměleckoprůmyslovém muzeu v Rudolfinu, Praha, Jan Otto
[1897].